

Н.О. Будна С.Г. Заброцька М.І. Майхрук

Серія “Бібліотека вчителя”

**Я І УКРАЇНА
ПРИРОДОЗНАВСТВО
Конспекти уроків**

4 клас

Посібник для вчителя

Тернопіль
Навчальна книга — Богдан

Рецензенти:
кандидат педагогічних наук, доцент
Онишків З.М.
вчитель початкових класів вищої категорії, старший вчитель
Головко З.Л.

Серію “Бібліотека вчителя” засновано 2007 року

Будна Н.О., Заброцька С.Г., Майхрук М.І.
Б90 Я і Україна. Природознавство. Конспекти уроків. 4 клас: Посібник для вчителя. — Тернопіль:
Навчальна книга — Богдан, 2011. — 128 с.
Серія (“Бібліотека вчителя”)

ISBN 978-966-10-2009-1

У посібнику подано методичні рекомендації для проведення уроків з курсу “Я і Україна. Природознавство” у 4 класі відповідно до чинної програми Міністерства освіти і науки України та підручника “Я і Україна. 4 кл.” (Т. Байбара, Н. Бібік. — К.: Освіта).

Представлені матеріали і розроблений зміст уроків допоможуть учителю творчо підготуватися до кожного заняття, зробити їх цікавими і насиченими.

Для зручності у використанні уроки розміщено на відривних аркушах. До кожного уроку відведено місце для доповнень, змін, уточнень, творчих доробок учителя.

Для вчителів початкових класів, студентів педагогічних навчальних закладів.

ББК 74.262.0

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.*

ПЕРЕДМОВА

Пропонований посібник містить розробки уроків з природознавства відповідно до програми курсу “Я і Україна. Природознавство. 4 клас” (Т. Байбара. — К.: Початкова школа), підручника “Я і Україна. 4 клас.” (Т. Байбара, Н. Бібік. — К.: Освіта) та календарного планування (упорядн. Будна Н.О. — Тернопіль: Навчальна книга – Богдан).

Під час планування змісту занять автори керувалися вимогами програми і дозували навчальний матеріал, враховуючи вікові особливості школярів.

У посібнику подано зразки різних форм ознайомлення з новим матеріалом та закріплення вивченого: бесіди, досліди, ігрові ситуації, кросворди тощо.

Незалежно від типу уроку, в усіх планах-конспектах на початку заняття виділено час для узагальнення спостережень за тиждень. Бажано, щоб підсумки учні проводили в усній формі, виявляючи зміни в неживій і живій природі.

Пропонуємо таку пам'ятку фенологічних спостережень.

1. Зміна висоти Сонця на небосхилі.
2. Тривалість дня і ночі.
3. Стан неба. Від чого він залежить?
4. Зміна температури повітря.
5. Напрямок вітру.
6. Опади. У вигляді чого вони бувають?
7. Стан рослин (пробудження, буйне цвітіння, підготовка до зими, сплячка).
8. Поведінка тварин.
9. Праця людей.

Передбачена фронтальна перевірка домашніх завдань, пов'язаних зі спостереженнями учнів за природою. Використано й інші методи перевірки: картки оперативного контролю, робота з контурною картою тощо.

ОРІЄНТОВНИЙ КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Тема уроку	№ с.	Дата
1.	Сонячна система.	5	
2.	Земля — планета Сонячної системи.	9	
3.	Як обертається Земля.	13	
4.	Як поверхня Землі нагрівається сонячними променями.	17	
5.	Як орієнтуватися на місцевості.	21	
6.	Як зображують місцевість на плані.	25	
7.	Як зображують поверхню Землі на глобусі і карті.	29	
8.	Материками Землі.	33	
9.	Океани Землі.	37	
10.	Населення Землі. Збережемо природу Землі разом.	43	
11.	Тематичне опитування.	45	
12.	Україна на планеті Земля.	47	
13.	Форми земної поверхні України.	51	
14.	Водойми України.	55	
15.	Природні зони України. Мішані ліси.	61	
16.	Степ.	67	
17.	Південний берег Криму.	73	
18.	Гори. Карпатські гори.	77	
19.	Кримські гори.	81	
20.	Населення України. Охорона природи в Україні.	85	
21.	Тематичне опитування.	89	
22.	Рідний край на території України.	91	
23.	Погода в рідному краї.	93	
24.	Корисні копалини в рідному краї.	97	
25.	Ґрунти в рідному краї.	101	
26.	Природні угруповання рідного краю. Ліси.	103	
27.	Луки — природне угруповання.	105	
28.	Прісна водойма — природне угруповання.	107	
29.	Болото — природне угруповання.	109	
30.	Рослинництво в рідному краї.	111	
31.	Тваринництво в рідному краї.	115	
32.	Промисловість у рідному краї.	117	
33.	Охорона природи в рідному краї.	119	
34.	Тематичне опитування.	122	

Урок 1

СОНЯЧНА СИСТЕМА

Дата _____

Клас _____

Мета. Ознайомити учнів зі змістом курсу природознавства для 4-го класу, з елементами астрономії, на доступних прикладах розкрити поняття: зорі, Всесвіт, Сонце, планети, Сонячна система; формувати в дітей науковий світогляд, виховувати інтерес до наукових знань.

Додатковий матеріал до уроку

Обладнання. Ілюстрація до теми заняття, таблиці, атлас (“Мир и человек”), схема-малюнок Сонячної системи.

Хід уроку

I. Підсумок фенологічних спостережень.

1. Зміна висоти Сонця на небосхилі.
2. Тривалість дня і ночі.
3. Стан неба. Від чого він залежить?
4. Зміна температури повітря.
5. Напрямок вітру.
6. Опади. У вигляді чого вони бувають?
7. Стан рослин (пробудження, буйне цвітіння, підготовка до зими, сплячка).
8. Поведінка тварин.
9. Праця людей.

II. Вступна бесіда про зміст природознавства в 4-му класі.

— Пригадайте, які теми ви вчили у 3-му класі на уроках природознавства. (Дізналися, що таке природа і якою вона буває, вивчили теми про воду і повітря, ґрунт, корисні копалини: торф, кам'яне вугілля, природний газ, нафта, залізна руда, пісок, крейда, глина; ознайомилися із будовою і різноманітністю рослин, навчилися розрізняти тварин, отримали поняття про гриби і дроб'янки; ознайомилися з органами тіла людини, органами чуттів; дізналися, як потрібно охороняти своє здоров'я.)

— У цьому році на уроках природознавства ви навчитеся працювати з картою, глобусом, компасом, знаходити сторони горизонту, орієнтуватися на місцевості за Сонцем та іншими ознаками, креслити план найпростіших предметів, читати план; дізнаєтесь, чому змінюється день і ніч, пори року; довідаєтесь про природу в різних куточках нашої країни, про її багатства. Ви ознайомитеся не тільки з тим, як люди використовують природу, а й як охороняють і примножують її багатства. Ви теж будете брати участь в охороні природи своєї місцевості.

III. Повідомлення теми і мети уроку.

— На сьогоднішньому уроці я запрошую вас, любі діти, полинуть в дивні і незвідані світи...
Де в небесах таких прозорих пливуть космічні кораблі,
а зорі сяють так казково,
і все навколо загадкове,
що думаєш: “Я уві сні”.

— Ми з вами дізнаємося, що є за межами нашої планети Земля у безкрайому просторі Космосу.

IV. Актуалізація опорних знань.

— Заплющьте очі і уявіть собі, що зараз ніч, і ви знаходитесь не у класі, а надворі. Що ви бачите, поглянувши на вечірнє небо? (На вечірньому небі багато зірочок і місяць світить.)

— Так, на вечірньому небі стільки яскравих зірочок горить! І місяць світить, наче нічний господар неба, який дивиться, чи всі зірочки засвітилися, чи не впала яка з них додолу. А вранці встає сонечко, піднімається із-за хмар і посилає нам на землю своє тепло.

V. Сприймання та усвідомлення навчального матеріалу.

1. Розповідь учителя та дітей (консультантів).

— Що насправді являють собою зорі, Місяць, Сонце, що таке наша Земля, на якій ми живемо?

— У безхмарний ясний вечір небо над нашою головою всіяне міриадами яскравих зірок. Нам вони здаються маленькими блискучими крапочками, бо знаходяться дуже далеко від Землі. Насправді ж зірки — це величезні розжарені кулі, які складаються з газів і світяться власним світлом. Вони схожі на Сонце і рухаються навколо своєї осі, як і наша Земля.

Зірки відрізняються одна від одної своїми розмірами. Є зірки-гіганти, а є карлики. А зараз послухаємо наших консультантів.

1-й консультант.

— Від температури зоряного газу залежить колір зірки: білі та блакитні мають температуру поверхні 10-20 тисяч градусів, жовті — 6-7 тисяч градусів, червоні — 3-4 тисячі.

Скупчення зір, яке ми бачимо на небі і яке тягнеться світлою смугою з півдня на північ, називали в давнину Молочним шляхом, а в Україні — Чумацьким. По ньому орієнтувалися чумаки, які їздили в Крим по сіль.

Наше Сонце — теж зірка, вона має температуру жовтої зорі.

Сонце — це велетенська зірка. Але є зорі, в тисячу разів більші. Сонце має діаметр 1 млн 392 тис. кілометрів, тобто це на мільйон кілометрів більше, ніж відстань між Землею і Місяцем.

— Діти, за скільки годин Земля обертається навколо своєї осі? (24 год) А Сонце робить це за 27 земних діб, тобто 648 годин. Можете уявити, яке воно величезне. А що розкажуть консультанти про Сонце?

2-й консультант.

— Температура на поверхні Сонця сягає 6 тисяч градусів, а в глибинах — від 10 до 15 млн градусів. Сонце виділяє велику кількість тепла та енергії. Тільки за секунду воно випромінює більше тепла і світла, ніж його використали люди за всю історію свого життя на Землі. А до нас на планету із цієї всієї енергії надходить лише одна двомільярдна частка.

Такі велетенські небесні тіла, як Сонце, мають велику силу притягання. Тому й утворилися планети, які постійно рухаються навколо Сонця.

3-й консультант.

— Планети — це небесні тіла, що не випромінюють світла і тепла. За розмірами вони неоднакові і розташовані на різній відстані від Сонця.

Сонячна система — це Сонце і сукупність космічних тіл, що рухаються навколо нього. До складу Сонячної системи входять 9 великих планет (Меркурій, Венера, Земля, Марс, Юпітер, Сатурн, Уран, Нептун, Плутон), 32 супутники планет, декілька тисяч малих планет або астероїдів, багато комет і метеорних тіл. Кожна планета рухається по своїй орбіті.

4-й консультант.

(На дошці — схема Сонячної системи без планет. Учень читає вірш і по порядку прикріплює планети.)

Меркурій по першій доріжці іде,
по другій — красуню Венеру веде,
а рідна Земля ось по третій біжить,
а Марс по четвертій за ними спішить.
Юпітер за Марсом на п'ятій орбіті,
Сатурн аж на шостій, в кільце він одітий.
По сьомій орбіті Уран ось біжить,
Нептун за Ураном по восьмій летить.
Найдалі від Сонця Плутон пробігає —
там довга зима, там усе замерзає.

2. Практична робота з таблицями, атласами.

Діти розглядають зображення планет у Сонячній системі.

— На якому місці від Сонця перебуває Земля? Які планети знаходяться ближче до Сонця порівняно із Землею? Які далі?

— Знайдіть на малюнках орбіти кожної планети. Яка з планет має найдовшу орбіту? Яка — найкоротшу? Чому?

— Наша планета знаходиться на третьому місці від Сонця після Меркурія та Венери (*таблиця*). Відстань її до Сонця — 150 млн км. Сонячний промінь сягає Землі за 500 секунд. Поїзд, який має швидкість 100 км/год, подолав би цю відстань за 170 років.

3. Продовження розповіді.

— У великих планет є свої супутники. У нашої Землі є один супутник. Хто скаже, який? (*Місяць*.)

— В інших планет є різна кількість супутників: Марс, Нептун мають по 2 супутники, Уран — 5, Сатурн — 10, а Юпітер — 16. Венера супутників не має.

5-й консультант.

— Крім планет та їх супутників, у Сонячній системі є безліч дрібних небесних тіл. Існують астероїди — малі планети, які можна назвати літаючими островами, метеорити — літаючі брили чи камені. Є й дрібні метеоритні частинки — літаючі піщинки і пилінки, які мчать по своїй орбіті швидше, ніж куля з гвинтівки.

Навколо Сонця обертаються також комети, які складаються з ядра і хвоста. Хвіст — це речовини, що під час польоту випаровуються. Кометні хвости витягуються іноді на мільйони кілометрів.

4. Створення проблемної ситуації.

— Подумайте над тим, яке значення має Сонце для Землі.

— Як це небесне світило впливає на нашу планету?

— Наша Сонячна система у космосі (Всесвіті) не єдина. Ви самі бачите, скільки на небі зірок! Усі зірки разом з планетами, які обертаються навколо них, утворюють величезні зоряні системи. Одна з них називається Галактикою. До складу Галактики входить і наша Сонячна система.

Таких зоряних систем дуже багато. Всі вони утворюють Всесвіт, який не має ні кінця, ні краю, який безмежний у часі й просторі.

Фізкультхвилинка (під музику).

— Діти, уявіть, що ми всі вийшли у відкритий космос. Сили тяжіння немає, наше тіло стало легким. Ми рухаємося. (*Різноманітні рухи дітей*.)

VI. Осмислення учнями знань.

1. Робота з підручником.

Опрацювання статті “Сонячна система”.

2. Відповіді на запитання.

— Що таке зірка? Чим зорі різняться між собою?

— Чому зорі здаються нам дуже маленькими?

— Земля — зірка чи планета? Чому Сонце називають зорею?

— Чому Сонце постійно випромінює світло і тепло?

— Що таке Сонячна система?

— Що називають орбітою планети?

3. Робота в групах. Складання міркувань.

Учитель ставить кожній групі запитання, на яке учні складають міркування.

1 група. Чому Сонце здається нам найбільшою з усіх зірок?

2 група. Чим планети відрізняються від зірок?

3 група. Планети не випромінюють власного світла. Чому ми їх бачимо?

4 група. Яке значення для Землі має Сонце?

4. Робота в зошиті з друкованою основою, с. 17.

5. Гра-вікторина (у вигляді тестування).

1) Сонце — це ...

а) планета;

б) зірка.

- 2) Сонце — це ...
 - а) найбільша з усіх зірок;
 - б) найменша з усіх зірок;
 - в) зірка середньої величини.
- 3) Сонце ...
 - а) обертається навколо своєї осі;
 - б) не обертається.
- 4) Планети — це небесні тіла, які світяться ...
 - а) власним світлом;
 - б) світлом, відбитим від Сонця.
- 5) У сонячну систему входять — ...
 - а) 9 планет;
 - б) 11 планет;
 - в) 3 планети.
- 6) Найдальша планета ...
 - а) Меркурій;
 - б) Плутон;
 - в) Земля.
- 7) У кожній планеті є ...
 - а) однакова кількість супутників;
 - б) різна кількість супутників.
- 8) Сонячна система у Космосі ...
 - а) єдина;
 - б) є багато зоряних систем.
- 9) Наша Земля знаходиться на ...
 - а) другому місці від Сонця;
 - б) третьому місці від Сонця.

..... **Відповіді:** 1) б, 2) в, 3) а, 4) б, 5) а, 6) б, 7) б, 8) б, 9) б.

..... **VII. Узагальнення та систематизація знань учнів.**

- — Про що ви дізналися на уроці?
- — Що вам сподобалося найбільше? Які виникли запитання?

..... **VIII. Домашнє завдання.**

..... Прочитати статтю у підручнику “Сонячна система”, вміти її переказувати.

..... Творче завдання: підготувати повідомлення про одну із планет Сонячної системи за допомогою додаткової літератури.

Урок 9

ОКЕАНИ ЗЕМЛІ

Дата _____

Клас _____

Мета. Ознайомити учнів із поняттям “океани”, їх розміщенням на карті півкуль і глобусі; продовжити навчати читати карту і працювати з нею; висвітлити значення океанів та використання їх багатств людиною; сприяти розвиткові пам’яті, спостережливості, вихованню бережного ставлення до природних багатств.

Обладнання. Глобус, карта півкуль, контурні карти, малюнки тварин підводних глибин. Таблички для “фахівців”, “кореспондентів”.

Додатковий
матеріал до уроку

Хід уроку

I. Підсумок фенологічних спостережень.

- Який сьогодні день?
- Яке число і місяць?
- Яка тривалість дня і ночі?
- Яким стало небо? Чи змінився його колір?
- Який дме вітер?
- Чи випадали опади протягом тижня?
- Які зміни відбулися в житті рослин? Чому?
- Що змінилося у поведінці птахів? Тварин?
- Яку корисну справу ви зробили для природи минулого тижня?

II. Перевірка домашнього завдання.

1. Фронтальне опитування. Практична робота з глобусом і картами.

- Що таке материк? Скільки материків є на Землі?
- Чим відрізняються острів і півострів?

Біля дошки один учень працює з глобусом, другий — з фізичною картою півкуль.

Усі інші — теж з картами півкуль (форзац 2, підручник).

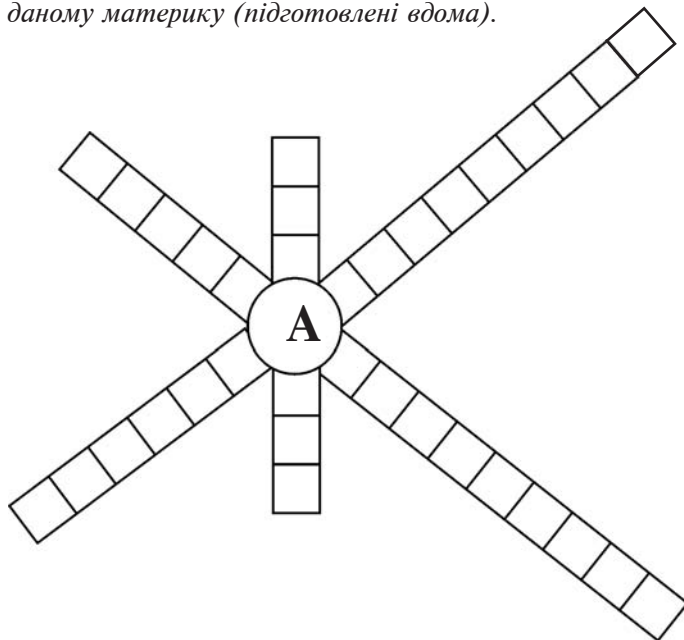
— Покажіть, де зображена Північна і Південна Америка, Євразія, Африка, Австралія, Антарктида.

- З яких частин складається материк Євразія? Покажіть їх.
- Покажіть умовну межу між Європою та Азією.

2. Дидактична гра “Сонечко”.

— Запишіть назви материків, і тоді засяє Сонце — центр сонячної системи.

У міру того, як заповнюються “промінчики”, учні розповідають про уявні подорожі по даному материку (підготовлені вдома).

III. Актуалізація опорних знань учнів.

- Який колір переважає на карті півкуль? Що ним позначають?
- Пригадайте, у яких трьох станах перебуває вода на Землі.
- За яких умов вода переходить з одного стану в інший?
- Як відбувається кругообіг води в природі?

IV. Повідомлення теми і завдань уроку.

— На Землі дуже багато води. Дві третини всієї поверхні Землі зайнято водою. Планету Земля можна було б назвати планетою Океан, вважають деякі дослідники. Мільйони років тому вся поверхня нашої планети була вкрита водою. Зараз Світовий океан займає близько 71% земної поверхні.

Світовий океан — це виняткове творіння природи, колиска життя на Землі, комора різноманітних ресурсів.

Щоб більше дізнатися про Світовий океан, ми проведемо зараз прес-конференцію на тему “Океани Землі”. Спробуємо подивитися на проблеми Світового океану по-дорослому. Учні нашого класу побувають у ролі дослідників океану, науковців, істориків, міністрів, синоптиків. А щоб вам було все зрозумілим, давайте ознайомимось із значенням нових термінів (*на дошці або картах для кожного учня записано тлумачення слів*).

Історик — людина, яка займається наукою про загальний розвиток того чи іншого народу, країни або всього суспільства.

Синоптик — людина, яка займається наукою про погоду та її передбачення.

Океанолог — фахівець з науки, що вивчає різні процеси та явища, які відбуваються в Світовому океані.

Експерт — людина, яка досліджує якесь питання, щоб дати йому правильну оцінку.

Міністр — вища урядова особа, яка очолює міністерство.

— Я попрошу шановних “фахівців” зайняти місця в залі. (*Підготовлені учні сідають за стіл на відведені місця, а учитель перед кожним із них ставить відповідну табличку.*)

— Поки “фахівці” готуються до виступів, ви подумайте, представником якого засобу масової інформації — газети, журналу, радіо чи телеканалу, — будете на прес-конференції. Підготуйте відповідні таблички. (*Діти можуть працювати самостійно або об’єднатись у групи.*) А також хочу нагадати всім, що успіх сьогоднішньої зустрічі залежить від кожного з вас. Особливо від “фахівців”. Адже їм треба найдокладніше розповісти про океани. А від “журналістів” чекаємо цікавих запитань.

V. Сприймання та усвідомлення навчального матеріалу.

— Отже, починаємо нашу прес-конференцію. Ставте запитання “науковцям”, не забувайте називати себе і звідки ви.

1-й кореспондент (історик). Я ... (*прізвище, ім’я*) представляю журнал “Всесвіт”. Скажіть, що люди знали про океанічні глибини в минулому?

Історик. Майже нічого. Бо товща вод надійно ховала дно Світового океану від людського ока. Глибини та будова дна залишалися нерозгаданими для людей впродовж віків. Стародавні греки дійшли висновку, що виміряти глибину океану так само неможливо, як і висоту неба. Океан і небо були бездонні й недосяжні. Спроби дістатися дна морів і океанів продовжили голландські моряки. Вони намагалися вимірювати глибину з борту корабля лотом — спеціальним приладом, що являє собою гирю, прив’язану до троса, поділеного на метри.

2-й кореспондент (історик). Коли почали вивчати Світовий океан?

Історик. Пройшли віки, перш ніж люди дослідили дно Світового океану. Але навіть у наш час учені більше знають про поверхню Місяця, ніж про поверхню дна Світового океану.

Першу в світі наукову експедицію з вивчення океанів здійснила в 1872–1876 роках країна Велика Британія, яка вважалася на той час володаркою морів. Ця експедиція-подорож дала таку кількість нової інформації, що її опрацьовували майже 100 вчених протягом 20 років. Наукові результати були викладені у 50-ти

об'ємних томах, до яких увійшли 2279 карт, малюнків і схем. Щоб здобути дані про глибину і рельєф океанічного дна, про айсберги, шторми, урагани, вченим треба було ризикувати своїм життям, потрапляючи у небезпечні пригоди.

Вчитель. У нас сьогодні присутні відомі океанологи. Вони займаються досить молодою та цікавою наукою — океанологією, яка вивчає різні процеси і явища, що відбуваються в Світовому океані. Ця наука активно розвивається. Якщо люди не вивчатимуть океан, то не зможуть зберегти природу Землі. Один із відомих океанологів висловився так: “Океанологія — це поєднання мистецтва, пригод і науки”. Неможливо з ним не погодитися.

3-й кореспондент (океанологу №1). На які океани поділяється Світовий океан?

Океанолог №1. Океан — найбільша частина Світового океану, обмежена материками. На землі умовно виділяють чотири океани: Тихий, Атлантичний, Індійський, Північний-Льодовитий. *(Показує на карті півкуль.)*

4-й кореспондент (океанологам). Що цікавого можете розповісти про кожен з океанів?

Океанолог № 1. Найбільший — Тихий океан. Він займає майже таку територію, як усі океани разом узяті. Не омиває берегів Європи, але саме європейці дали йому таку назву. Його вперше відкрив мандрівник-португалець Фернан Магеллан у 1520 році та назвав його так тому, що коли його кораблі плвли по ньому, він був тихим-тихим. Він омиває береги більш як 50 країн світу. Через нього пролягають найважливіші транспортні шляхи, що сполучають країни Азії, Австралії та Америки. Переважна частина дна океану — рівнина з підводними западинами. На дні Тихого океану знаходиться найглибша западина Світового океану — Маріанська, глибина якої сягає 11 022 м. Тваринний світ Тихого океану налічує близько 100 тисяч видів. Лише водоростей тут кілька тисяч видів. Тут росте й найдовша у світі водорість, довжина якої становить близько 60 метрів. У водах океану відомо понад 2000 видів риб. Це тунець, скумбрія, акула, тріска, кета, камбала, палтус тощо *(показати на малюнках)*. Налічується більш як 6000 видів молюсків; мідії, устриці, кальмари, восьминоги *(показати на малюнках)*. Він посідає перше місце в світі за виловом риби (45%) та інших морепродуктів — кальмарів, креветок, крабів *(показати)*. На дні Тихого океану виявлено багато родовищ нафти і газу. Катастрофи на морях призвели до значного його забруднення, зокрема нафтопродуктами, які утворюють на його поверхні нафтову плівку. Сонце не проникає на глибину, тому гине риба.

Океанолог №2. Атлантичний океан — найсолоніший серед океанів. Назва його пов'язана з грецьким міфом про гіганта Атланта. Він другий за розміром, дає 35% світового вилову риби. В океані водяться: скумбрія, тріска, сардина, меч-риба, багато китів *(показати малюнки)*.

У ньому розташоване море без берегів — Саргасове *(показати на карті)*. Одне з найбрудніших його морів — Балтійське. Як і в Тихому океані, виявлено родовища нафти та газу, пробурено сотні свердловин, прокладено на дні нафто-ї газопроводи. Води його теж забруднені.

Атлантичний океан довгий час був природною науковою лабораторією, де дослідники з різних країн і частин світу зробили багато відкриттів.

Океанолог №3. Індійський океан за розмірами посідає третє місце. Він найтепліший. Найбагатший органічний світ — на півночі Індійського океану, де відомі численні види риб: сардинела, тунець, скумбрія, летючі риби, багато акул, скатів *(показати малюнки)*. У прибережних водах багато коралів, зустрічаються морські зірки, черепахи, кити, дельфіни.

У водах цього океану можна виловити риб, які вважалися вимерлими десятки мільйонів років тому.

Цей океан відомий запасами нафти і газу. У Червоному морі виявлено поклади залізних і мідних руд. Найбільший постачальник нафти — район Перської затоки *(показати на карті, діти знаходять її в атласах)*. У зв'язку з інтенсивним видобутком нафти й газу на півночі його води забруднюються нафтопродуктами. Це створює серйозну загрозу для узбережних районів. А своєю назвою зобов'язаний Індії, береги якої він омиває *(показати)*.

Океанолог № 4. Найменший з океанів планети — Північний Льодовитий. Ще наприкінці минулого століття про нього майже нічого не знали. Його довго називали морем. Він називається Льодовитим, тому що більша його частина завжди вкрита кригою. Океан розташований на крайній півночі Землі, тому і названо Північним. Береги його значно порізані, тут є численні моря і затоки (показати на карті).

В океан впадають багатоводні ріки. Це найхолодніший океан. Через суворі кліматичні умови життя в океані бідне. В ньому налічується тільки 150 видів риб. Тут водяться мойва, палтус, сиг, нельма. Риба — головна пожива для морських ссавців — тюленів, моржів, білуг. Полює на тюленів і рибу білий ведмець. На скелястих берегах птахи (чайки, гаги, топірці, баклани) утворюють масові гніздування — “пташині базари”. Тут трапляється найбільша медуза — ціанея, яка в діаметрі сягає 2 метри, а щупальця її витягуються до 20 метрів. Найхолодніше море на Землі — Східно-Сибірське.

4-й кореспондент (синоптику). Як Світовий океан впливає на погоду?

Синоптик. Україна розташована далеко від океану. Але він все одно впливає на її клімат. Кожен із нас щодня цікавиться погодою. За все це відповідає Світовий океан. Вода, яка випадає на землю у вигляді дощу та снігу, випаровується з його поверхні. Світовий океан ніби паровий котел, що нагрівається сонцем, накопичує і тепло, і вологу на Землі. Цю вологу вітри розносять по всій планеті у вигляді хмар. Отже, виходить, що саме Світовий океан створює погоду. Якби на Землі не було Світового океану, то в Україні був би такий же клімат, як в Арктиці. Не росли б дерева, не цвіли сади, а літо було б таке холодне, як зима.

5-й кореспондент (міністру водного господарства). Що дає людям Світовий океан?

Міністр водного господарства. Крім того, що Світовий океан створює погоду, він ще нас і годує. Океани дають нам продукти харчування: рибу, морську капусту, водорості, з яких добувають йод, бром, солі калію, одержують добрива. Вода — основа всіх живих організмів. Понад 2 млн суден під прапорами різних держав борознять моря і океани у пошуках риби. Щороку її добувають близько 52 млн тонн. Океани і моря дають чимало кисню, яким ми дихаємо. З дна морів і океанів добувають нафту, газ, олово, залізні й мідні руди (в Індійському океані). Океан давно став зручним водним шляхом, який пов’язує між собою материки та країни. Цим водним шляхом сотні тисяч суден перевозять пасажирів та різноманітні вантажі з материка на материк.

6-й кореспондент (міністру з питань охорони навколишнього середовища). Чим люди наносять шкоду Світовому океану?

Міністр з питань охорони навколишнього середовища. Світовий океан дуже багатий скарбами. Проте його багатства людство використовує, на жаль, не по-господарському. Так, у ньому зменшилася кількість морського окуня, камбали та іншої риби.

Тваринний і рослинний світ океану дуже потерпає від забруднення. Щороку численні підприємства зливають в океан води, які містять тисячі тонн свинцю, ртуті, радіоактивних відходів, дуже шкідливих не тільки для риби, а й для тих, хто її споживає. Та найбільше забруднюється океан нафтою.

Крім аварій танкерів, щорічно в Світовий океан потрапляє до 10 млн тонн нафти: з нафтопереробних заводів, під час видобування нафти з морського дна. Нафта вкриває поверхню Світового океану тонкою плівкою. Особливо забруднений Атлантичний океан і його частина — Середземне море. Небезпечна ситуація склалася і в Чорному морі, яке у разі подальшого забруднення може стати мертвим.

Відомий вчений-мандрівник Тур Хейєрдал зазначав: “Ми перетворюємо океан із всесвітньої фільтрувальної системи у всесвітню стічну яму. А загибель океану — це смерть всієї нашої планети”.

У зв’язку з цим перед людством стоїть важливе завдання: не допускати забруднення морських та океанічних просторів і оберігати їх рибні багатства від хижацького винищення.

7-й кореспондент (експертам). Отже, Світовий океан просить допомоги. Що ж треба робити людям, щоб зберегти багатства Світового океану?

Експерт № 1.

— По-перше, треба економно використовувати воду.

— По-друге, не засмічувати морські та океанічні простори, вивозити сміття на сміттєсховища. Забруднена вода не придатна для використання.

Експерт №2.

— Уникати обробки полів отрутохімікатами.

— Зберігати рибні багатства від хижацького винищення.

— Забороняти вилив стічних вод із заводів, фабрик, тваринницьких ферм, щоб не забруднювати воду. Забруднена вода — шкідлива для всього живого.

Експерт № 3.

— Будувати очисні споруди, фільтрувати використану воду.

— Попереджувати стік нафтопродуктів з танкерів, що потерпіли аварію.

Насаджувати водоохоронні ліси.

VI. Осмислення учнями знань.

1. Робота з підручником.

— Щоб краще запам'ятати прослухану інформацію, з якою виступали “фахівці”, прочитайте скорочений її виклад у статті підручника “Океани Землі”.

2. Відповіді на запитання.

— Що таке Світовий океан?

— На які океани поділяється Світовий океан?

— Який із океанів найбільший? Який найменший?

— Як Світовий океан впливає на погоду?

— Що дає людям Світовий океан?

— Як людина впливає на Світовий океан?

3. Практична робота з контурною картою.

— А зараз картограф-спеціаліст з науки про географічні карти допоможе вам позначити кожен океан у ваших контурних картах.

“Картограф” біля дошки на фізичній карті півкуль показує і називає океани, а учні надписують їх на контурній карті.

4. Робота в зошитах з друкованою основою, с. 27, завд. 1, 2, 4, 6.

— Зробіть короткі нотатки з почутого і прочитаного у зошити.

VII. Узагальнення та систематизація знань учнів.

— Про що йшлося на сьогоднішній прес-конференції?

— Що нового ви дізналися? Що вам сподобалося? Що ні?

— Що вам найбільше запам'яталося?

— Сподіваємося, що “кореспонденти” ознайомлять через засоби масової інформації широке коло населення з роботою нашої прес-конференції, її висновками. Я дякую всім за підготовку і участь у роботі.

VIII. Домашнє завдання.

1) Прочитати в підручнику статтю “Океани Землі”.

2) Здійснити уявну подорож по одному з океанів, скласти усну розповідь.

Маршрут подорожі розробити за допомогою карти з того місця, де ми живемо.

ПРОМИСЛОВІСТЬ У РІДНОМУ КРАЇ

Дата _____

Клас _____

Мета. Дати учням поняття про промисловість, ознайомити їх із галузями промисловості, що розвинуті в Україні, виховувати бережне ставлення до природних багатств рідного краю.

Додатковий
матеріал до уроку

Хід уроку

I. Підсумок фенологічних спостережень.

II. Перевірка домашнього завдання.

1. Фронтальне опитування.

— Що таке тваринництво?

— Які головні його галузі? Які з них розвинені у нашій області?

— У яких природних умовах в Україні розвивається свинарство? Вівчарство?

Птахівництво? Бджільництво? Рибництво?

2. Індивідуальне опитування.

Розповіді дітей про галузі тваринництва, які розвинені в області, де живуть, за планом (с. 168 у підручнику).

III. Актуалізація опорних знань.

— Провідною галуззю господарства України є промисловість. У містах багато людей працює на промислових підприємствах — заводах і фабриках.

— Які промислові підприємства є в нашій області?

IV. Повідомлення теми і мети уроку.

— Тема нашого сьогоднішнього уроку “Промисловість у рідному краї”.

V. Сприймання та усвідомлення матеріалу.

1. Розповідь учителя.

— Промисловість охоплює близько 20 великих галузей — електроенергетичну, паливну, металургійну, хімічну, машинобудівну, деревообробну, паперову, легку, харчову та інші.

Провідними галузями промисловості є паливна та електроенергетична. Від рівня їхнього розвитку залежить стан усіх інших галузей господарства та добробут людей.

Паливна промисловість представлена вугільною, нафтовою, газовою і торф'яною галузями. Провідне місце серед них займає вугільна.

Головною вугільною базою країни є Донбас, де видобувають 95% вугілля. Вугілля з Львівсько-Волинського басейну використовують для потреб господарства і населення західної частини України.

В Україні створено потужну нафтопереробну промисловість. На цих підприємствах з добутої у нас і купленої за кордоном нафти одержують бензин, гас, мазут і інші речовини.

Торф'яна промисловість (видобуток торфу і виробництво торфобрикетів) поширена в Поліссі і на півночі лісостепової зони.

Крім місцевого палива, торф використовується в сільському господарстві для покращення родючості ґрунтів.

Наше життя неможливе без електроенергії. Половину всієї електроенергії виробляють теплові електростанції (ТЕС). Вони працюють на вугіллі, мазуті, торфі, природному газі, тому розміщуються поблизу джерел палива.

2/5 електроенергії країни виробляють 4 атомні електростанції (АЕС). У 1986 році на Чорнобильській АЕС стався вибух реактора, що вважається найбільшою технічною катастрофою на планеті. У зв'язку з небезпекою експлуатації ЧАЕС український уряд заклав її у грудні 2000 року.

Гідроелектростанції (ГЕС) дають майже 5% електроенергії. Вони перетворюють на електроенергію енергію води. ГЕС розташовані на Дніпрі, Дністрі, Південному Бузі, в Карпатах.

Незважаючи на те, що на території України (у Криму) була побудована одна з перших у світі експериментальних сонячних електростанцій, сонячна електроенергетика в країні так і не розвивається. Але починає освоюватися енергія вітру: перші вітрові електростанції побудовані у Криму, на узбережжі морів, у степовій зоні і Карпатах.

Найбільшими металургійними комбінатами в Україні є “Криворіжсталь”, “Азовсталь”, “Запоріжсталь”, Дніпровський, Алчевський, Макіївський.

Машинобудування — це галузь промисловості, яка забезпечує випуск різноманітних машин і устаткування для інших підприємств, шахт.

На підприємствах хімічної промисловості виробляють мінеральні добрива, кислоти, соду, пластмасу, штучні тканини, лаки, фарби, ліки. Хімічна промисловість використовує, головним чином, нафту, газ, кам'яне вугілля, відходи переробки деревини, сільського господарства.

— Поміркуйте, де можуть бути підприємства хімічної промисловості. (*Придністров'я, Донецьк, Прикарпаття.*)

— На жаль, значна їх концентрація приводить до сильного забруднення довкілля хімічними речовинами, що негативно впливає на здоров'я людей, які живуть у тих районах. Необхідне проведення заходів для очищення від цих забруднень.

У лісових районах, у місцях, де є електроенергія і вода, розвивається деревообробна і паперова промисловості. З деревини виробляють меблі, фанеру, плити, сірники, будматеріали, картон, папір. Основою розвитку галузі є лісове господарство. Воно займається розведенням (насадженням), упорядкуванням, захистом та охороною лісів, розвинене в усіх регіонах України, а найбільше — у Карпатах і на Поліссі.

По всій Україні діють підприємства легкої і харчової промисловості. Легка промисловість включає галузі, які виробляють товари народного споживання — тканини, одяг, взуття, парфумерію, іграшки, сумки.

Харчова промисловість об'єднує понад 40 галузей, які виробляють продукти харчування. Основними серед них є цукрова, борошномельно-круп'яна, олійно-жирова, хлібопекарська, консервна, рибна, молочна, м'ясна, кондитерська.

2. Практична робота з картою “Промисловість України” (с. 169 у підручнику).

Робота в групах.

Група 1. За картою визначити області, де найкраще розвинена паливна і металургійна промисловості. Чи є підприємства цих галузей у нашій області?

Група 2. За картою встановити, в яких регіонах є підприємства машинобудівної промисловості. Що на них виробляють?

Група 3. Де в Україні найбільше підприємств хімічної і деревообробної промисловості? Що на них виробляють? Чи є такі підприємства у нашій області?

Група 4. Визначити, де в Україні зосереджено підприємства легкої і харчової промисловості. Які з них є у нашій області? Яку продукцію вони дають?

3. Розповідь учителя про промисловість своєї області.

Фізкультхвилинка.

VI. Осмислення знань учнями.

1. Робота з підручником.

Опрацювання статті “Промисловість у рідному краї”.

— Заповнити таблицю.

Назва галузі промисловості	Що виробляють на підприємствах галузі
Паливна	
Металургійна	
Машинобудівна	
Хімічна	
Деревообробна	
Паперова	
Легка	
Харчова	

2. Робота в зошитах з друкованою основою, с. 61-62.

VII. Узагальнення та систематизація знань.

VIII. Підсумок уроку.

IX. Домашнє завдання.

1) Прочитати статтю “Промисловість у рідному краї”.

2) Підготувати розповідь про одне із промислових підприємств області.

ОХОРОНА ПРИРОДИ В РІДНОМУ КРАЇ

Мета. Продовжити ознайомлення дітей з природоохоронною діяльністю в Україні й рідному краї; ознайомити їх з поняттям “екологія”; розвивати спостережливість, логічне мислення, вміння робити висновки; самостійно знаходити вихід із проблемної ситуації, використовуючи набуті уявлення про природу; виховувати у дітей любов до природи.

Обладнання. Ілюстрації із зображенням тварин, рослин рідного краю, які охороняються.

Додатковий
матеріал до уроку

Хід уроку

I. Підсумок фенологічних спостережень.

II. Перевірка домашнього завдання.

1. Фронтальне опитування.

— Які бувають промислові підприємства?

— Де їх здебільшого будують?

— Чим займається паливна промисловість?

— Де виробляється електроенергія? На якій електростанції виробляється енергія, що використовується у нашій місцевості?

— Що виробляє машинобудівна промисловість? Де в основному зосереджені машинобудівні заводи?

— Чим займається хімічна промисловість? Деревообробна? Паперова?

— Де можуть будуватися підприємства цих галузей?

— Чому підприємства харчової і легкої промисловості діють по всій Україні?

— Що означає — економно використовувати природні багатства?

2. Індивідуальне опитування.

Учні розповідають про одну із галузей промисловості, що розвинена у своїй області.

III. Актуалізація опорних знань.

1. Бесіда.

— Вивчаючи природні зони нашої країни, ви багато дізналися про охорону природи України. Що особливо вас схвилювало?

— Якої шкоди можуть завдати природі промисловість, сільське господарство та й сама людина?

— Чи є приклади варварського ставлення до природи в нашому краї?

— Що робиться для того, щоб підприємства не завдавали шкоди природі?

— Розкажіть про свою участь у захисті природи.

— Розкажіть про правила поведінки в природі.

— Подумайте, які з них стануть у пригоді вам під час літніх канікул.

2. Розгадування кросворда.

— Відгадавши кросворд, ми прочитаємо назву науки, що допомагає людині охороняти природу.

1. Річкова тварина — будівельник плотин і заплав. (*Бобер.*)

2. Комахоїдна болотна рослина. (*Росичка.*)

3. Велика рогата тварина, яка водиться у лісах Карпат і Криму і одержала другу частину назви “благородний”. (*Олень.*)

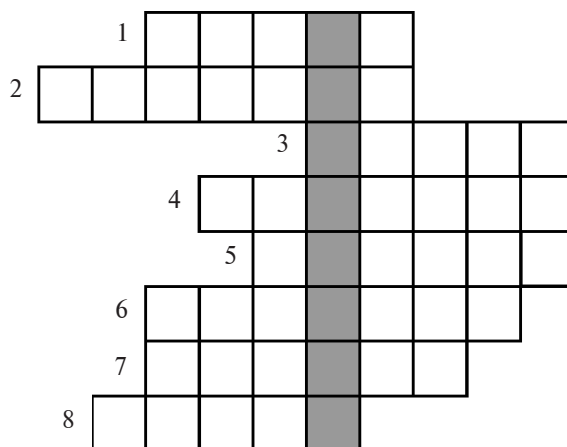
4. Птах, який на Поліссі відкриває весну. (*Лелека.*)

5. Степова рослина, яка має довгі вирости, схожі на волосся. (*Ковила.*)

6. Назва моху, що поширений на болоті. (*Сфагнум.*)

7. Рідкісний птах, який гніздиться у Чорноморському заповіднику. Друга частина його назви — “шипун”. (*Лебідь.*)

8. Водяна рослина, що має прекрасні білі квіти і велике листя, яке вкриває поверхню води. (*Лілія.*)

IV. Повідомлення теми і завдань уроку.

— Наш сьогоднішній урок особливий за своєю значущістю. Ми поговоримо з вами про важливі екологічні завдання, які стоять зараз; навчимося розуміти, як слід ставитися до природи, щоб не завдати їй шкоди, як зберегти красу рідної землі. Тема уроку “Охорона природи в рідному краї”.

V. Сприймання та усвідомлення навчального матеріалу.

1. Розповідь учителя з елементами бесіди.

— Земля — це край, де ти народився і живеш, край неповторної краси і багатства. Кожне дерево, квітка, травинка — це частина природи, частина рідної землі. Природа подарувала їх людям навіки. Людина живе і працює серед природи і тому зобов'язана її зберегти. Україна здавна славиться своїми природними багатствами: лісами, горами, річками, морями. Особливо шанобливо люди ставляться до землі, яку називають годувальницею. І від того, яким буде ставлення до землі, води, повітря, лісу, залежатиме наше майбутнє. Знищити природу легко, а зберегти важко. Сьогодні ми поговоримо про охорону природи.

— Ви знаєте чорного лелеку?

На відміну від білого лелеки, він живе в лісах, подалі від людей. Своє гніздо будує на старому дереві поблизу річки. Живиться рибою, жабами. Потребує охорони.

Зникають і рослини. Усі ви знаєте ніжні і запашні квіти конвалії. У наших лісах з кожним роком їх стає все менше і менше.

Такими ж рідкісними стали перші вісники весни — підсніжники, ряст. Окрасою наших водойм влітку є біла водяна лілія або біле латаття.

— Що потрібно зробити, щоб ці красиві рослини не зникли?

Для збереження рідкісних видів рослин і тварин, які потребують охорони, створено “Червону книгу”.

В Червону книгу вчені занесли
світ неповторний та чудесний,
що поступово вимирає,
давно рятунку в нас благає.

Назва книги — “Червона”, бо вона подібна до червоного сигналу світлофора, має будити в людей тривогу за долю природи: “Зупинися, людино! Подумай! Будь обережною!”

Понад 20 років Міжнародна спілка охорони природи працювала над створенням “Червоної книги”. Вона побудована так, що про долю кожного виду можна довідатися за кольором сторінки. Червона сторінка сповіщає, що видові загрожує загибель. Біла сторінка — що вид хоч ще не зникає, але все меншає і меншає. А зелена сторінка — то сторінка надії. Сюди із червоних та білих сторінок “переводять” ті види, яким, завдяки піклуванню людини, більше не загрожує знищення. До “Червоної книги” України занесено 923 види рідкісних і зникаючих тварин та рослин.

У Тернопільській області до “Червоної книги” занесено:

— з рослин: береза темна, вовчі ягоди пахучі, бруслина карликова, анемона

розлога, беладона звичайна, зозулині черевички справжні, лілія лісова, росичка англійська, сон великий та інші.

— з тварин: метелики махаон і мертва голова; риби стерлядь і марена звичайна; полоз лісовий; лелека, орел-карлик; горностай, тхір степовий, видра річкова, кріт лісовий та інші.

— Крім “Червоної книги”, створено заповідники і заказники.

— Що таке заповідники? (Природні ділянки, які охороняються та де заборонена будь-яка господарча діяльність.)

— З якою метою їх створюють?

— Які заповідники та в яких зонах діють на території України? (За картою на с. 118 у підручнику.)

— Що таке заказники? Національний парк?

— Нині в Україні нараховується 19 заповідників, 2 національні парки, більш як 15 000 державних заказників і близько 4000 заповідних об’єктів.

2. Розповіді учнів (заздалегідь підготовлених) про природоохоронні об’єкти свого краю.

1 учень. За кількістю заповідних об’єктів Тернопільська область займає третє місце в країні. Станом на 01.01.1996 р. в області охоронялося 390 заповідних об’єктів, з них 1 державний заповідник, 13 заказників державного і 46 заказників місцевого значення, 307 державних пам’яток природи, 2 дендропарки, 18 парків-пам’яток садово-паркового мистецтва, 4 заповідних урочища.

2 учень. 1 квітня 1990 року в області створено державний заповідник “Медобори” (території Підволочиського і Гусятинського районів).

Тут ростуть рідкісні види, що потребують охорони: первоцвіт весняний, шиверкія подільська, ясенець білий, горицвіт весняний, сон широколистяний.

98% території масиву “Медобори” вкрито лісами — дубовими, грабовими, буковими.

У Кременецьких горах, що є філіалом “Медоборів”, нараховується більше 1000 видів вищих рослин, серед яких і надзвичайно рідкісні: сонцесвіт сивий, змієголовник австрійський, береза Клокова, шавлія кременецька.

3 учень. Ось кілька заказників республіканського значення.

Ботанічні (охорона рослин):

— Веселівський, Кременецький р-н. Місце зростання рідкісної цибулі ведмежої;

— Жижавський, Заліщицький р-н. Місце зростання чорниці, брусниці, спіреї польської;

— Урочище Криве, Заліщицький р-н. Дубово-грабові насадження на крутих схилах р. Дністер з рідкісними лікарськими рослинами: ефедра двоколоса, горицвіт весняний;

гідрологічний (охорона водойм):

— Серетський. Система боліт на р. Серет у верхів’ї Тернопільського водосховища, яке є місцем поселення і розмноження водоплавних і болотних птахів;

орнітологічний (пташиний):

— Чистилівський. Водно-болотні землі в заплаві р. Серет, місце поселення качок, куликів та інших птахів.

4 учень. Пам’ятками природи загальнодержавного значення є: печери карстового походження: Кришталева, Вертеба, Меленки, Озерна, Оптимістична, Перлина, Ювілейна, які знаходяться в Борщівському, Чортківському, Гусятинському районах.

На території є два державні дендрологічні парки:

— Гермаківський у Борщівському районі, в якому налічується понад 1500 видів деревних і чагарникових порід;

— Хоростківський у Гусятинському районі. За цінністю і значенням багато заповідних об’єктів області відомі далеко за межами України.

Фізкультхвилинка.

VI. Осмислення знань учнями.

1. Робота з підручником.

Опрацювання статті “Охорона природи в рідному краї”.

Навчальне видання

Будна Наталя Олександрівна
Заброцька Світлана Григорівна
Майхрук Михайло Іванович

Я І УКРАЇНА
ПРИРОДОЗНАВСТВО
Конспекти уроків
4 клас

Посібник для вчителя

Головний редактор *Богдан Будний*
Редактор *Любов Левчук*
Коректор *Юлія Олейник*
Обкладинка *Володимира Басалиги*
Комп'ютерна верстка *Тетяни Золєдової*

Підписано до друку 22.03.2011. Формат 60x84/8. Папір офсетний.
Гарнітура Таймс. Умовн. друк. арк. 14,88. Умовн. фарбо-відб. 14,88.

Видавництво «Навчальна книга — Богдан»
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців
ДК № 370 від 21.03.2001 р.

Навчальна книга — Богдан, а/с 529, м. Тернопіль, 46008
тел./факс (0352) 52-06-07, 52-05-48, 52-19-66
publishing@budny.te.ua
www.bogdan-books.com

ISBN 978-966-10-2009-1

9 789661 020091